

Maiestas Carolina

Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku

MARTIN NODL

Karlův zákoník, prohlášený za shořelý 6. října roku 1355, patří i přes svou omezenou platnost pro formování českého zemského práva k nejvýznamnějším normativním pramenům, jež reflektují podobu reprezentace moci českého panovníka jako svrchovaného, boží milostí obdařeného vládce.

Veškeré úvahy a kritické poznámky, obsažené v této studii, mají tu nespornou výhodu, že se mohou vymezovat vůči dvěma fundamentálně pojatým přehledům bádání, které odrážejí dva svébytné přístupy ke sporným otázkám vztahujícím se ke Karlovu zákoníku. První z nich publikoval již před více než dvaceti lety Jiří Kejř, jenž se ve svých úvahách soustředil jak na mnohostranně diskutovanou problematiku vzniku *Maiestas Carolina*, tak na právní aspekty tohoto nepříliš systematicky koncipovaného zákoníku.¹ V Kejřových stopách kráčel i autor kritické, komentované edice Karlova zákoníku Bernd-Ulrich Hergemöller, jehož výzkumy přispěly jak ke zpřesnění datace vzniku *Maiestas Carolina*, resp. jeho jednotlivých částí, tak k rozkrytí jeho vztahu k soudobé praxi Karlovy kanceláře, z níž zákoník podle jeho názoru (předmluva, arengy k některým článkům) vyšel.²

I po vydání kritické edice latinského textu (staročeské překlady na své kritické vydání prozatím čekají)³ však zůstává otevřená celá řada otázek, jež se vztahují jak

1) Jiří KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, in: Týž, *Aus Böhmens Verfassungsgeschichte. Staat – Städtewesen – Hussitentum*, Praha 2006, s. 129–187. Kejřova studie poprvé vyšla ve sborníku *Studia Luxemburgensia. Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*, edd. Friedrich Bernward Fahlbusch – Peter Johaneck, Warendorf 1989, s. 79–122.

2) Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, München 1995, s. XI–CLXXXIII.

3) Přehled staročeských překladů podávají Jiří KEJŘ, *Maiestas Carolina v dochovaných rukopisech*, Studie o rukopisech 17, 1978, s. 3–39; Týž, *Maiestas Carolina v dochovaných rukopisech (dodatky)*, Studie o rukopisech 20, 1981, s. 87–91; Ivan MARTINOVSKÝ, *České zpracování Majestas Carolinae a jeho rukopisy. K 600. výročí smrti císaře Karla IV.*, Ústecký sborník historický 1979, s. 29–44, kde i srovnání překladů s latinským originálem, stejně jako reflexe a mocensko-politicky motivované využití *Maiestas Carolina* a staročeských překladů ve druhé polovině 15. století.

ke genezi Karlova zákoníku, k jeho vztahu vůči hornímu zákoníku Václava II., k domácí tradici traktování panovníka jako svrchovaného vládce, tak k recepci zákoníku dvorskými kronikáři a k jejich reakcím na něj a v neposlední řadě i ke způsobu možného přijetí a vyhlášení, popřípadě stvrzení či „odvolání“ zákoníku, nemluvě o vztahu *Maiestas Carolina* k soudobým pokusům o kodifikaci zemského práva v Polsku. Většina z těchto otázek sice již byla starším bádáním nastolena a mnohdy i analyticky zkoumána, avšak celá problematika zdaleka není, jak se pokusím ukázat, vyčerpána. Ani v případě této drobné studie ale nepůjde o komplexní rozbor všech výše zmíněných problémů, nýbrž spíše o kritické postřehy, jež dosavadním interpretacím povětšinou unikaly.

Snahy o rozkrytí vztahů a inspirací mezi Karlovým zákoníkem a statuty polského krále Kazimíra Velikého prozatím nevedly k uspokojivému závěru. Ačkoli časová posloupnost se zdá být víceméně jasná, přesto je třeba se spíše přiklonit k názoru, že obě kodifikace, Karlova i Kazimírova, vycházely z obdobných snah obou panovníků o strukturální proměnu monarchie, spojenou s kodifikováním psaného zemského práva.⁴ Srovnání těchto kodifikací však ukazuje, že se oba panovníci záměrně vydali různými cestami, jež vyplývaly jak z dosud panujících právních zvyklostí v jejich zemích, tak z odlišného vztahu panovníka a královské domény.⁵ Vedle toho však zásadní rozdíl v obou zákonodárných iniciativách spočíval v deklaraci božského posvěcení panovníka vydávat zákony. Karel IV. se v *Maiestas Carolina* programově přihlásil k právům římských králů a císařů a stejně tak učinil i v případě zákoníku říšského, tedy *Zlaté buľy*. Naopak Kazimír, ačkoli se v arengách svých listin systematicky zaštiťuje božským původem královské moci a božskou součinností při vykonávání královského majestátu,⁶ ve statutech s principem svrchované panovnické moci pověřené Bohem vydávat práva a upravovat právní zvyklosti nepracuje. Mohli bychom namítnout, že jeho přístup odpovídal odlišnému postavení polského a římského krále a že Kazimír plně respektoval říšské právní tradice. I když i toto vysvětlení je do jisté míry možné, přesto doklady české provenience z doby pozdní přemyslovské monarchie ukazují, že argumentace v podobě odvolávek na božské posvěcení královské moci vydávat zákony nebyla vlastní jen říšským panovníkům a jen u nich přípustná.

Jednoznačně o tom svědčí v roce 1300 vydaný horní zákoník Václava II. – *Ius regale montanorum*. Václav II., jenž, pokud můžeme věřit zprávě *Zbraslavské kroniky*, stejně jako jeho otec Přemysl Otakar II.⁷ neuspěl s vydáním psaného zemského zákoní-

4) Přehledně Stanisław ROMAN, *Geneza Statutów Kazimierza Wielkiego. Studium Źródłoznawcze*, Kraków 1961. Nejnověji Janusz KURTYKA, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 162–168, s bohatým přehledem bádání a novými datacemi; velkopolský statut se dnes datuje do let 1352/1353–1356/1357(1358), malopolský do let 1356/1357–1362.

5) Výstižně pro polské prostředí Sławomir GAWLAS, *Monarchia Kazimierza Wielkiego a społeczeństwo*, in: Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej, edd. Andrzej Radziwiński – Jan Wroniszewski, Toruń 1999, s. 197–236; Týž, *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, in: Król w Polsce XIV i XV wieku, edd. Andrzej Marec – Maciej Wilamowski, Kraków 2008, s. 155–186; B.-U. HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina*, s. XXIX–XXXI.

6) Anna ADAMSKA, *Słowo władzy i władza słowa. Język polskich dokumentów monarszych doby średniowiecza*, in: Król w Polsce XIV i XV wieku, s. 63–68, 79.

7) Přemyslův pokus o zavedení psaného zemského práva zachycuje až pozdní kronika Beneše Minority – srov. Ladislaw DUŠEK, *Benedicti minoritae dicti chronica et eius continuatio*, in: Zakony Franciszkańskie w Polsce 1/2–3. Franciszkanie na ziemiach polskich, ed. Jerzy Kłoczowski, Kraków 1989, s. 363.

ku,⁸ se ve snaze o modernizaci přemyslovské monarchie na přelomu století pokusil provést jak mincovní reformu,⁹ tak kodifikovat horní právo a reglementovat horní podnikání.¹⁰ V předmluvě k nově vydanému zákoníku, jenž byl výrazně ovlivněn kanonickým a především římským právem, její autor přichází s invokací božského původu práva, projevovaného skrze ústa knížat a králů: „*Pater ingenite, fons totius bonitatis, qui ut humanum genus perfecte uniretur, leges sacratissimas per ora principum divinitus protulisti, auge in nobis supplicibus Tuis ejusdem gratiae virtutem, ut sic fidelibus montanis nostris (quorum non solum regnum nostrum, immo universus orbis terrarum jam laboribus consolatur) leges edere valeamus, quod nobis ad salutem ipsisque proficiat ad quietem et ineffabili nomini Tuo ad gloriam et honorem.*“¹¹ Právním krále, Bohem vyvoleného panovníka, je však nejen vydávat nová práva, ale spolu s tím i upravovat a přivádět k dokonalosti stará, nevyhovující práva, jež jsou lidem spíše ke škodě než k užitku: „*Sic ergo nostrum propositum inchoemus. Quam intentionem hanc semper ponimus: Omne quidquid prius imperfectum aut confusum videbatur, hoc expurgare et perfectum aut confusum videbatur, hoc expurgare et perfectum ex imperfecto lucidius declarare. Cumque ex pluribus nobis quaestionibus per nostros montanos conquerendo propositis, instanter justitiam postulantes, multa collegerimus, tam propter juris ignorantiam quam propter defectum jurisque confusionem correctione digna, sed legislatione clariore utique non indigna. Volentes ergo in hoc libro, cui nomen speciale adscribimus Jus Regale Montanorum, omnem juris supplere defectum, et quidquid in jure veteri dubietatis fuerit, apertius enodare ac illuminatam omnibus desiderantibus doctrinam juris tradere montanorum.*“¹² Panovník je tedy podle předmluvy k *Ius regale montanorum* Bohem pověřeným hlasatelem a vykladačem zákonů, ale spolu s tím i oprávcem práv, jež se dříve užívala, avšak časem zastarala a stala se neužitečnými.¹³

Dosavadní pokusy o srovnání *Maiestas Carolina* a *Ius regale montanorum* kladly důraz na ustanovení jednotlivých článků obou zákoníků. Vcelku logicky mezi nimi bylo nalezeno jen minimum shod, což badatele přivedlo k názoru, že vazba obou zákoníků je jen velmi volná a že při koncipování Karlova zákoníku nebylo k Václavovu

8) Václavovu snahu o sepsání zemského zákoníku popisuje Petra Žitavského *Kronika zbraslavská*, FRB IV, ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 61. Tento výklad pouze opakuje, ve zkrácené podobě, kronika Františka Pražského – srov. FRB IV, s. 359; FRB Series nova I, ed. Jana ZACHOVÁ, s. 27. Dále srov. FRB IV, s. 61–62.

9) K ní nejnověji Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, s. 79–160.

10) Zcela stranou zde necháváme kontroverzní názory ohledně *Ius regale montanorum* jako jakéhosi surogátu Václavova zamyšleného zemského zákoníku – k tomu srov. Guido Christian PFEIFER, *Ius Regale Montanorum. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa*, Ebelsbach 2002, s. 12–16.

11) CIB I, ed. Hermenegild JIREČEK, Praha 1867, s. 266. Pro srovnání uveďme jeden ze staročeských překladů – *Ius regale montanorum aneb Právo královské horníkuov z latiny přeložil Petr Přespole roku 1460*, ed. Jaroslav BÍLEK, Kutná Hora 2002, s. 17: „*Otče nerozený, studnice vše dobroty, kterýžto aby lidský národ dokonale živ byl, práva přesvatá skrze ústa knížat božsky vynesl si, přispoř v nás nábožných Tvých též milost moc, abychom takéž věrným horníkům našim, jichžto netoliko království naše, alebrž veškeren okršlek zemí pracemi těší se, práva vydati mohli, aby nám k spasení i jim prospievalo k upokojení a nevýmluvnému jménu Tvému, k slávě a ke cti.*“

12) CIB I, s. 266–268. Staročeský překlad zní: „*Protož takto náš úmysl počněme; jedno zajisté umienění toto vždycky pokládáme: všecko, cožkolivěk prve nedokonalé nebo zmatené vidělo se jest, to vyčistiti a dokonalé z nedokonalého vylíčiti. A poněvadž z mnohých nám otázek, skrze naše horníky žalující podaných, snažně spravednosti žádajících, mnoho sme byli sebrali tak pro práva neumění, jakožto pro nedostatek a práva smiešenie opravenie hodného; protož chtějice v těchto kněhách, jimžto jméno zvláštnie připisujeme Právo královské horníkuov, všeho práva doplniti nedostatek a cožkolivěk v právé starém pochpybenie bylo by, otevřenějie vyvázati a světlešie ovšem žádajícím naučení práva vydati horníkuov.*“ *Ius regale montanorum aneb Právo královské horníkuov*, s. 18.

13) Svrchovanosti panovníka vydávat práva z božího pověření si všímá G. Ch. PFEIFER, *Ius Regale Montanorum*, s. 26–30.

hornímu právu vůbec přihlíženo.¹⁴ Onen důraz na textologický přístup je však ve skutečnosti poněkud zavádějící, neboť zcela přehlíží dvě zásadní shody, jež mezi oběma zákoníky panují. Nejvýrazněji se tyto shody projevují především v předmluvách, jež představují pro ideologickou povahu vydávání zákonů zcela zásadní texty propagandistické povahy. *Maiestas Carolina* pojí s *Ius regale montanorum* zdůraznění božského původu práva, královské moci a panovnické svrchovanosti vydávat zákony a upravovat staré zákonné normy.¹⁵ Nutno však dodat, že předmluva k *Maiestas Carolina*, inspirovaná melfskými konstitucemi (*Liber Augustiales*) císaře Fridricha II. z roku 1231,¹⁶ jde mnohem dál než předmluva *Ius regale montanorum*, neboť role panovníka jako zákonodárce je zde ještě více zdůrazněna: „*Unde ipsa rerum necessitate cogente nec minus divine provisionis instinctu, pricipes gentium sunt creati, per quos scelestis terminandi licensi arceretur et pacificis et quietis cauta securitas preberetur; qui leges et iura concederent et ad regulam cuncta disponderent, ut presonis consideratis inter homines futura litigia racionabiliter diffinirent.*“¹⁷

Výrazná shoda panuje i v pojmání přístupu panovníka ke starším právním zvyklostem, psaným i nepsaným, jež se prý v době před sepsáním zákoníku nalézaly v neuspořádané podobě: „*Providimus – non nostro ingenio confidente, sed ad illius omnipotentis gloriam et misericordiam infinitam nostre mentis vertentes intuitum – et preces sedulas porrigentes, qui res penitus desperatas concedere et feliciter consummare sue virtutis magnitudine potest, constitutiones et leges non solum novas concedere, quas nobis promulgatas divinitus novimus pro conservacione iusticie et pacis adquisicione perpetue dicti regni fidelibus expedire, quin eciam antiquas plurimas, quas partim in scriptis licet incomposite et confuse redactis, partim vero sola consuetudine et utencium moribus approbatas per illustres principes predecessores nostros recolende memorie Reges plures Boemie factas invenimus vel concessas, in unum codicem maiestatis nostre felici nomine nuncupandum, per nos prius correctas atque suppletas, lucido ordine et stilo pensatis prodigere, Illasque secundum congruentem materiam debitis titulis assignare, quo legentibus propensior pateat intellectus.*“¹⁸ Karel IV. tedy nechal starší ustanovení svých předchůdců, slavných českých králů, shromáždit do jednoho kodexu, opravil je, doplnil a opatřil pro přehlednost nadpisy, a to vše proto, aby zbavil soudce jejich svévole při rozhodování soudních pří, jak se prý k urážce samotného

14) Na vzájemný vztah v podobě slovních spojení upozornil již v edici *Ius regale montanorum* Hermenegild Jireček. Jeho postřehy rozpracoval Josef HOBZEK, *Maiestas Carolina a římské právo*, in: Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze 16, ed. Jan Kapras, Praha 1931, s. 3–14, jenž navázal i na úvahy Emila Werunského. Pod vlivem staršího bádání tak J. KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, ve svém kritickém přehledu názorů potenciální vztah *Maiestas Carolina* k *Ius regale montanorum* zcela pominul. Naposledy k celé problematice B.-U. HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina*, s. XXV, jenž ohledně vztahu *Ius regale montanorum* a *Maiestas Carolina* shledal pouze velmi všeobecné shody ve slovních spojeních a v jednotlivých člancích, čímž dospěl k závěru, že Karlův zákoník Václavovým zákoníkem pravděpodobně ovlivněn nebyl. Výše naznačených shod v předmluvách si však nepovšiml.

15) Jako jediný si těchto shod prozatím povšiml Jiří KLABOUCH, *Všehrdovy teoretické představy o právu a jeho sociálně politická stanoviska*, Právněhistorické studie 7, 1961, s. 204–205.

16) K výkladu předmluvy k melfským konstitucím podnětně Wolfgang STÜRNER, *Rerum necessitas und divina provisio. Zur Interpretation des Prooemiums der Konstitutionen von Melfi (1231)*, Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 39, 1983, s. 467–554. Melfské konstitute jsou dnes nejsnadněji přístupné v *Die Konstitutionen Friedrichs II. für das Königreich Sizilien (kritische Edition)*, ed. Wolfgang STÜRNER, München 1996 (= MGH Constitutiones 2, Supplementum). Souvislosti mezi melfskými konstitucemi a Karlovým zákoníkem sledoval Bernhard TÖPFER, *Zur Staatsideologie in den Proemia der Konstitutionen von Melfi und der Majestas Carolina*, in: Karl IV. Politik und Ideologie im 14. Jahrhundert, ed. Evamaria Engel, Weimar 1982, s. 150–157.

17) B.-U. HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina*, s. 32.

18) *Tamtéž*, s. 38.

Boha často dělo. Jeho postup, zachycený jako akt panovnické rozvážnosti a touhy po spravedlnosti, plně koresponduje s líčením snah Václava II. spojených s vydáním horního zákoníku. I on se podle autora přemluvy *Ius regale montanorum* pokusil vše nedokonalé a zmatené opravit a ozřejmit, aby se horníci napříště mohli dovolat spravedlnosti. I když se samozřejmě může jednat o topos, obvyklé při traktování ideálního obrazu panovníka, jehož stavebním kamenem je i vyobrazení panovníka jako spravedlivého soudce, přesto i tyto shody ideologické a propagandistické povahy považuji za zřetelný výraz Karlova přihlášení se ke starším, přemyslovským tradicím, byť v případě předmluvy k *Maiestas Carolina* ne v tak výrazné podobě, jakou známe například při koncipování korunovačního řádu či při založení pražské univerzity a svěření jí do rukou svatého knížete Václava. Ostatně oním intencionálním přihlášením se k přemyslovským tradicím jsou i možné, v mnoha ohledech velmi zřetelné, i když opět na úrovni topos se pohybující inspirace předmluvy *Maiestas Carolina* Kosmovým líčením počátků práv a zákonů kmene Čechů.¹⁹

Druhý aspekt, na nějž se zde chci zaměřit, je otázka způsobu vyhlášení Karlova zákoníku, jemuž prozatím nebyla věnována téměř žádná pozornost. Pokud je mi známo, pouze Václav Vaněček přišel s tvrzením, že Karel „ani nepočítal s tím, že by své legislativní dílo musil předložit sněmu“. Ve stopách Josefa Šusty ale Vaněček zároveň tvrdil, že v primární podobě text zákoníku vznikl v letech 1351–1353, „a to snad na základě předběžného přivolení českého panstva daného na sněmu konaném v dubnu 1348“. Vůči tomuto názoru se kriticky postavil Jiří Kejř, jenž popřel jakoukoli souvislost sněmu z roku 1348 s přípravou zákoníků, resp. s předběžným souhlasem šlechty se vznikem psaného zemského práva.²⁰

To, že zákoník vznikl v několika etapách a že články o kacířích byly napsány až po Karlově římské korunovační jízdě, je díky Hergemöllerovu rozboru vcelku nepochybné. V první fázi, tedy v jakési první redakci, Karlův zákoník dle Hergemöllera zahrnoval 6.–98. kapitolu, popřípadě 6.–119. kapitolu, tedy většinu textu včetně předmluvy. Ve druhé redakci pak byly přidány texty 1.–5. kapitoly, týkající se státního náboženství a hereze, a 120.–127. kapitola ohledně procesně právních záležitostí a postavení vdov a sirotků. Z této rekonstrukce pak Hergemöller vyvodil, že text, k němuž zástupci českého panstva podle znění listiny ze 6. října roku 1355 někdy před tímto datem přivěsili své pečeti, mohl být právě onou první redakcí, a k tomuto zpečetění, jež bylo dle Hergemöllera především dílem slezských knížat a šlechticů v Karlově družině, došlo někdy v září roku 1355. V této souvislosti pak Hergemöller poukázal na skutečnost, že rovněž v případě *Zlaté buly* Karel IV. pečetil ještě nehotový text na základě dohody uzavřené 10. února 1356.²¹

Jestliže Hergemöllerův výklad o dvojí fázi vzniku zákoníku je myslím možné přimnout, pak jeho závěry ohledně vzniku první redakce jsou více než sporné. Doba vzniku první redakce totiž do jisté míry souvisí s doposud přehlíženou otázkou,

19) Detailním způsobem jsem tento problém analyzoval ve své studii *Pozdně středověká transformace Kosmova mýtu o počátcích práv a zákonů kmene Čechů (Kronikáři dvorského okruhu, Maiestas Carolina, Ondřej z Dubé a Viktorin Kornel ze Všehrd)*, in: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku, edd. Martin Nodl – Martin Wihoda, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 9), s. 189–207.

20) J. KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, s. 152.

21) B.-U. HERGEMÖLLER, *Maiestas Carolina*, s. XLVII, LV–LVI; Týž, *Der Abschluß der „Goldenen Bulle“ Karls IV. zu Metz 1356/57*, in: *Studia Luxemburgensia. Festschrift Heinz Stooß zum 70. Geburtstag*, s. 192–194.

jakým způsobem český král mínil uvést zákoník v platnost. Karel IV. si byl jistě vědom skutečnosti, že v českém prostředí neexistují žádné právní zvyklosti a obyčeje, jak by se mělo při vyhlášení a přijetí zemského zákoníku postupovat. Ona listina ze 6. října 1355 vsutku říká, že jediný kodex, do něhož byly shromážděny staré zákony, byl sepsán s poradou, povědomím a souhlasem knížat a pánů Českého království: „*de consilio, voluntate, scientia et consensu nostrorum et regni nostri Boemie Principum et Baronum praedictorum accedente consilio et expresso consensu*“. K tomuto jedinému svazku pak byly následně přivěšeny pečeti, což vše vstoupilo jasně a veřejně ve známost.²² Komu ony pečeti patřily, se v listině výslovně nepraví, ale můžeme oprávněně předpokládat, že to byly pečeti právě oněch knížat a pánů z Českého království. Zcela nejisté naopak zůstává, kdy k onomu přivěšení pečeti na důraz souhlasu došlo. Nevole českého panstva, směřující proti existenci psaného práva a pravděpodobně i proti onomu negativnímu výkladu postojů českých panů v letech po smrti Václava II., jež zcela nevybíravými slovy formuluje text předmluvy zákoníku, v němž Karel jako by znovu oživoval své zážitky po příchodu do Čech ve 30. letech, vtělené do *Vita Caroli*, ale nepochybně propukla až po tomto symbolickém aktu. Jak si ale ukážeme za chvíli, Karel IV. právě onen symbolický akt přivěšení pečeti v jistém okamžiku roku 1355 vnímal jako skutečný souhlas s patrně ještě ne zcela dokončeným zákoníkem.

V listině ze 6. října 1355 se ale zároveň praví, že samotný akt proklamace zákoníku nebyl nikdy dokonán. Karel předně zdůrazňuje, že ani on, ani knížata a pánové Českého království nikdy neslibili tato práva zachovávat („*tam nos quam praefati Principes et Barones jam dicta jura servare non promissimus*“) a že ohledně přijetí a dodržování zákoníku nebyly nikdy složeny žádné přísahy („*nec aliqua super his praestitimus juramenta*“).²³ A jak vyplývá z další části listiny, nedošlo ke stvrzení, osvědčení a ohrazení ani z jedné strany sliby a právy, vhodnými pro takovéto případy („*si jura ipsa promissionibus et iuribus in talibus opportunis confirmare, approbare et valere vellemus*“), a zákoník proto nebyl nikdy zveřejněn, oznámen či vyhlášen, a to ani ve městech či na jiných veřejných místech („*usque modo numquam publicata, intimata seu nunciata fuerunt, nec internis Civitatibus seu foris publice proclamata*“).

Z výše uvedeného jednoznačně plyne, že Karel IV. nemínil vyhlásit zákoník o své vlastní vůli, a to i přesto, že v předmluvě k zákoníku opakovaně argumentuje panovnickou svrchovaností, posvěcenou Bohem, ustavovat zákony. Vědom si naopak stavovského charakteru své vlády, považoval za konstitutivní akt pro přijetí zákoníku teprve složení kolektivně závazné přísahy, a to jak pro přísahající, tak pro jejich potomky. Ostatně s principem přísahy v samotném zákoníku pracuje několikrát, stejně jako s tehdy obvyklým trestem vynesení klatby v případě porušení přísahy (čl. 6, 10, 11). Ona kolektivní přísaha, již měli skládat jak reprezentanti Českého království (knížata a pánové), tak panovník, se tedy rovnala jakési symbolické smlouvě, podle níž panovník, ač byl svrchovaným zákonodárcem, stvrzuje platnost práva i pro svou osobu, a nestojí tedy zcela nad právem či mimo právo,²⁴ neboť dodržování zákoníku

22) CDM VIII, ed. Vincenc BRANDL, Brno 1874, s. 259–260, č. 319.

23) *Tamtéž*.

24) K tomu srov. Václav VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, in: Karolus Quartus, ed. Týž, Praha 1978, s. 108–109.

je pro něj stejně závazné jako pro reprezentanty Českého království. V samotném zákoníku tuto otázku několikrát řeší a nutno říci, že i v něm je jeho postoj k panovnické svrchovanosti ambivalentní. Na jedné straně zdůrazňuje, že královská moc nepodléhá zákonům (čl. 77), že vládce stojí nad zákony a soudí všechny lid, aniž by mohl být kýmkoli (kromě Boha) souzen (čl. 41), zároveň však jedním dechem dodává, že i král je zákony vázán a že i vůči jeho rozhodnutím a konáním je možné podávat půhony, i když nikoli vůči jeho vlastní osobě, aby tím nebyl porušen třpyt královny spravedlnosti, nýbrž proti jeho odpovědným úředníkům.

Jediným soudobým ohlasem Karlovy zákonodárné činnosti je zpráva v kronice Beneše Krabice z Weitmile. Ta se však nevztahuje k zákoníku jako celku, nýbrž k epizodě, vztažené k roku 1356, jež se měla odehrát na zemském sněmu.²⁵ Podle Beneše Krabice prý Karel IV. svolal generální sněm, jehož se účastnili knížata, pánové, vladkové i měšťané ze zemí, jež patří ke Koruně české, a podle jejich rady a s jejich souhlasem ustanovil a potvrdil zákonem, tedy podle soudobého jazyka, jak poznamenal kronikář, nalezl právem, ustanovení týkající se zemských psanců: „*de ipsorum communi consilio et consensu statuit et lege perpetuis temporibus servanda sancivit, et ut verbis vulgaribus utamur, pro iure adinvenit*“.²⁶ Beneš zde tedy mluví o poradě a souhlasu stavů a užívá slov *consilio* a *consensus*, tzn. stejných termínů, jež nacházíme i v listině ze 6. října 1355. Po citaci celého nařízení ohledně psanců ale ještě dodává, že po vyslechnutí bylo ono Karlovo ustanovení slavnostně vyhlášeno – „*solempniter promulgato*“. V listině ze 6. října sice není termín *promulgacio* použit ani pro akty spojené s vynesemím předběžného souhlasu prostřednictvím přivěšení pečeti, ani pro předpokládané zveřejnění zákoníku, k němuž však podle znění téže listiny nikdy nedošlo, avšak termíny *iura nunciata*, *iura intimata* a *iura proclamata* mohou být myslím považovány za ekvivalenty pro Benešovo *promulgacio*.

Nutno však dodat, že Beneš Krabice z Weitmile nepsal právní text, a že tedy jím užívané termíny nemusejí plně odrážet právní realitu. Pro samotné procedurální záležitosti dokonce neměl příliš pochopení, neboť když například vyprávěl o říšském sněmu v Metách, ani slovem se nezmínil o způsobu vyhlášení dodatků ke *Zlaté bule* (norimberský sněm a vyhlášení první části *Zlaté buly* dokonce zcela pominul) a veškerou svoji pozornost věnoval slavnostní mši a slavnostní hostině. Ani jeho slovní spojení „*de ipsorum communi consilio et consensu*“ tedy nemůžeme jednoznačně interpretovat jako doklad skutečného schválení Karlova výnosu prostřednictvím sněmu – podle kronikáře v roce 1356 údajně generálního sněmu. Rozumět se mu dá i tak, že sněmovníci obsah výnosu předem znali, nic proti němu nenamítali, a tím ho de facto přijali. O přivěšení pečeti a o složení kolektivních přísah se zde ale mlčí, z čehož můžeme vyvodit, že text Beneše Krabice z Weitmile, pokud se vůbec vztahuje k reálným právním ustanovením,²⁷ odráží pouze rovinu královských zásahů do existujících právních zvyklostí, srovnatelnou s vydáváním královských dekretů, jež

25) Ke zprávě Beneše Krabice z Weitmile srov. V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, s. 109–111; J. KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, s. 172–173.

26) FRB IV, s. 524.

27) V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, s. 109–110, jenž považuje Benešem Krabice citovaný výnos proti psancům za kronikářovu kompilaci ze soudobých právních textů, včetně *Maiestas Carolina*, přízpusobenou Karlovým zásahům proti zemským škůdcům v letech 1350–1355.

vskutku mohly být zveřejňovány na zemských sněmech. O uvažované podobě přijetí *Maiestas Carolina* však kronika Beneše Krabice z Weitmile neříká téměř vůbec nic, vyjma jedné eventuality. Pokud totiž vskutku zachycuje vyhlášení královských výnosů a nařízení na zemských sněmech a jejich „schvalování“ formou akklamativního souhlasu stavů, tedy „*communi consilio et consensu*“, pak přijetí Karlova zákoníku se mělo dít mnohem propracovanější, ritualizovanější formou, prostřednictvím kolektivních přísah a z nich vyplývajících sankcí, jež plně odpovídaly Karlovým představám o symbolickém významu psaného zákoníku, přesahujícího všechna dosavadní právní ustanovení.

Pokud tedy chtěl Karel IV. jím navržený zákoník opravdu přijmout prostřednictvím kolektivní přísahy šlechty i panovníka, pak se jeho postup lišil od postupu polského krále Kazimíra. Ačkoli i v případě jak velkopolských, tak malopolských statut panuje nejistota ohledně jejich původního znění, jež nemělo plně ustálenou podobu a jež bylo doplňováno tzv. petity a prejudikáty,²⁸ přesto se zdá být jisté, že měly podobu panovnických dekretů, jež nepodléhaly schválení šlechty na zemských sněmech. To, že Kazimír neúspěšně usiloval o prosazení platnosti malopolského statutu pro celé království, a to, že v právní praxi nebyla jednotlivá nařízení jak velkopolského, tak malopolského statutu užívána, což platí i pro prejudikáty a stejně tak i pro dodatečné panovníkovy výnosy, je věc jiná, jež vyplývá z dlouho přetrvávající právní praxe, jež se v Polsku stejně jako v Čechách protivila prosazení jednotných psaných právních norem. Ani v případě Kazimírových statut však nevíme, jakým způsobem je král vyhlásil. Nejstarší zpráva o statutech z kroniky Jana z Czarnkowa říká, že král svolal preláty a šlechtu ze svého království a ve shodě s nimi dal právům psanou podobu, aby byla dodržována na věčné časy. Długosz, který tuto kroniku znal, stejně jako znal texty kazimírovských statut v pozdějších redakcích, přičemž v jedné z nich narazil na datum 1347 a v jiné na sněm ve Wiślici, na základě těchto skutečností zkonstruoval výklad, že Kazimír svolal na 11. března roku 1347 sněm do Wiślice a tam za účasti znalců kanonického i světského práva v podobě panovnického dekretu vyhlásil zákoník, jenž měl platit ve všech částech království a měl být užíván u soudů všech instancí.²⁹ Jak vidno, Długoszův výklad byl pouhou konstrukcí. Ta se však ve skutečnosti nemusela od skutečné praxe, jež měla podobu obecného vyhlášení zákonů jako panovnických dekretů, příliš lišit, a dokonce mohla odrážet i jistou realitu, pokud si samozřejmě odmyslíme Długoszovu dataci a lokalizaci sněmu a přijmeme hypotézu, že Kazimírova nařízení byla vyhlášována během několika let, samostatně pro Velkopolsko a Malopolsko. Ani v jednom případě však nikde neslyšíme o přijímání těchto výnosů prostřednictvím kolektivních přísah a stejně tak nic nevíme o přivěšení pečetí na již psanou podobu zákoníků. A i přesto, že se můžeme nacházet v pasti mlčících pramenů, můžeme hypoteticky soudit, že onen odlišný postup, který oba panovníci zvolili či chtěli zvolit pro vyhlášení a přijetí svých zákoníků, může odrážet poněkud odlišný charakter stavovské monarchie v obou královstvích. Spolu s tím pak může do jisté míry svědčit i o vyšším podílu českého panstva na moci v polovině 14. století, neboť přinejmenším jeho nejvýznamnější

28) Detailně k jejich genezi S. ROMAN, *Geneza Statutów Kazimierza Wielkiego*, především s. 80–141.

29) Jerzy WYROZUMSKI, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1982, s. 188–192.

reprezentanti si osobovali právo spolurozhodovat o celozemských záležitostech, jež se dotýkaly i panovnických regálů a samotné správy královské domény, popřípadě o takovýto vliv, jak je patrné z listiny ze 6. října, alespoň usilovali.³⁰

K výše uvedenému je ale třeba jedním dechem dodat, že Karel IV. volil v 50. letech při prosazování svých zákonodárných iniciativ svébytný postup, uzpůsobený daným zvyklostem a mocensko-politickým vztahům. Jednoznačně to dokazuje proklamace *Zlaté buly* na říšských sněmech v Norimberku (10. ledna 1356) a v Metách (25. prosince 1356). V propagandistické rovině je Karel vyhlášen jako římský císař, jemuž náleží právo vydávat říšské zákony, a to bez jakékoli kolektivní přísahy či nutného potvrzení říšskými knížaty, popřípadě kurfirty. To, že jednotlivé články *Zlaté buly* musel Karel IV. předem dojednat s říšskými stavy a nejmocnějšími knížaty, je samozřejmě mimo jakoukoli pochybnost a prameny to jednoznačně dokládají. Mocenské postavení říšského krále, byť ověčeného římskou, císařskou korunovací, ani jiné řešení neumožňovalo. Samotné vyhlášení zákoníku na říšském sněmu ale bylo svébytným panovnickým aktem, jenž odpovídal nadřazenosti císařského majestátu nad říšskými stavy, jež v předběžných jednáních výrazně zasáhly do podoby *Zlaté buly* a svými představami a návrhy výrazně ovlivnily Karlovy původní maximalistické představy. Paradoxní však je, že ani v případě vyhlášení *Zlaté buly* v Norimberku a jejich dodatků v Metách samotný rituál proklamace císařského výnosu neznáme. Hojně kronikářské zprávy totiž onen rituální akt přecházejí mlčením, a jak je pro kronikářská líčení obvyklé, dávají přednost líčením slavnostních hostin a skládání holdů, jež patřily k obvyklým rituálům dvorské reprezentace.³¹ V Metách, v době kolem svátku Narození Páně, pak kronikářským relacím vévodila slavnostní hostina (následující patrně po proklamaci zákoníku), uspořádaná přesně v duchu *Zlaté buly*, jež z císařské hostiny činila vskutku propracovaný ceremoniál, srovnatelný s bankety francouzského královského dvora, jež Karel IV. poznal v době svého mládí a znovu jejich lesk okusil na sklonku svého života.³²

I přes mlčení pramenů ale zůstává mimo jakoukoli pochybnost, že *Zlatou bulu* Karel IV. vyhlásil z titulu římského císaře jako císařský dekret, jenž nepodléhal žádnému formálnímu schválení říšského sněmu. V případě *Maiestas Carolina*, vydávaného z titulu českého krále, Karel naopak mínil zvolit odlišný postup, jenž mnohem více odrážel vztah českého krále a domácí šlechty. Její reprezentanti se na přípravách a textovém znění českého zákoníku patrně podíleli mnohem méně než říšské stavy a první redakce byla reprezentantům Českého království, knížatům a panstvu,

30) Naposledy S. GAWLAS, *Král i stany*, s. 156–185. Pro české prostředí František ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, Český časopis historický 90, 1992, s. 161–187; Týž, *Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století*, in: Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1919), edd. Karel Malý – Jaroslav Pánek, Praha 2001, s. 71–80; Jiří KEJŘ, *Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách*, Právněhistorické studie 34, 1997, s. 63–94. Svoji platnost si ale samozřejmě dodnes udržela práce: Stanisław RUSSOCKI, *Protoparlamentaryzm Czech do początku XV wieku*, Warszawa 1973.

31) Ke vzniku a vyhlášení *Zlaté buly* všestranně a i přes záplavu nové literatury nejvýstižněji Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, *Der Nürnberger Reichstag von 1355/56 und die „Goldene Bulle“ Karls IV.*, Münster 1978; Týž, *Cogor adversum te. Drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*, Warendorf 1999. Nejnovější sborník *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, edd. Ulrike HOHENSEE – Mathias LAWOW – Michael LINDNER – Michael MENZEL – Olaf B. RADER, Berlin 2009, bohužel pro námi řešené problémy nepřináší takřka nic nového.

32) Obširně k hostinám Karlovy návštěvy Francie na počátku roku 1378 František ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006. K symbolickému významu hostiny zakončené ve *Zlaté bule* nejnověji Bernd SCHNEIDMÜLLER, *Inszenierung und Rituale des spätmittelalterlichen Reichs. Die Goldene Bulle vom 1356 in westeuropäischen Vergleichen*, in: *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, s. 261–298.

předložena k pouhému předběžnému souhlasu, vyjádřenému přivěšením pečeti, i když podíl šlechty na paragrafovém znění samozřejmě nemůžeme úplně vyloučit. V konečné fázi, po vyhotovení druhé redakce s předmluvou, jež se sice hlásila k přemyslovským tradicím, avšak vůči domácí šlechtě vystupovala s ostrou kritikou jejího chování před Karlovým ujmoutím se trůnu, se ale reprezentanti Českého království, knížata a panstvo, měli stejně jako panovník prostřednictvím přísah a slibů zavázat zákoník dodržovat, a to pod hrozbou obvyklých sankcí. Souhlas reprezentantů Českého království, knížat a panstva, byl tedy v českém případě na rozdíl od zákoníku říšského vázán na faktické uznání platnosti samotného zákoníku. *Maiestas Carolina* tedy de facto neměl podobu panovnického dekretu, vyhlášeného jen z vůle a moci královského majestátu, ale měl získat, jak už bylo řečeno, podobu jakési symbolické kolektivní smlouvy mezi panovníkem a reprezentanty Českého království.

Predběžný souhlas s vytvořením, či dokonce s vyhlášením zákoníku, a to i na zemském sněmu, ale nebyl v polovině 14. století ničím zcela neobvyklým. Karel IV. se s tímto postupem mohl setkat během své korunovační jízdy do Říma. Muž, jenž mu měl vložit římskou korunu na hlavu, kardinál Aegidius Albornoz,³³ byl totiž nejen význačným papežským diplomatem, ale zároveň i mužem, jenž měl na počátku 50. let provést reformu papežského státu. Za tímto účelem začal v roce 1353 na podkladě starších právních zvyklostí připravovat za pomoci komise právníků psaný zákoník, jenž měl platit pro celé teritorium papežského státu. A již o rok později, v Montefiascone u Viterba, dosáhl toho, že zástupci šlechty na dvorském sněmu (*parlamentum generale*) slíbili, že budou zachovávat zákoník, jenž teprve bude na některém příštím sněmu (*in publico parlamento*) čten a zveřejněn. Kardinál tedy získal od šlechty předběžný souhlas s ještě nedokončeným zákoníkem, jenž konečné podoby nabyl až v roce 1357, kdy byl vyhlášen na dvorském sněmu ve Fano.³⁴ Samotný Albornozův zákoník (*Constitutiones Sancte Matris Ecclesie*), jenž v papežském státě platil s jistými úpravami až do konce 18. století,³⁵ svou strukturou a obsahem, zdá se, nebyl a ani nemohl být pro Karla IV. žádnou inspirací při koncipování *Maiestas Carolina*. To samé pak s největší pravděpodobností platí i pro Karlovu představu o způsobu přijetí jeho zákoníku. Ostatně v dubnu roku 1355, v době jeho římské korunovace, byl český zákoník s největší pravděpodobností už na světě a českou šlechtou byl s ním již předběžně vysloven souhlas prostřednictvím přivěšení pečeti. Seznámení se s jednoznačným předběžným přijetím Albornozova zákoníku pro papežský stát během korunovační jízdy, stejně jako pocit božského vyvolení a svrchovanosti moci korunovaného římského císaře, však mohly v Karlovi upevnit přesvědčení, že nový český zákoník, předložený v ještě nehotové podobě české

33) Albornoz se však nakonec korunovace nezúčastnil, ačkoli byl papežem pověřen provést pomazání a korunovaci, již nakonec musel vykonat kardinál Pierre de Colombers. Přinejmenším do svého příchodu do Toskánska byl ale Karel IV. s Albornozem v intenzivním styku a poskytl mu vojenskou pomoc – srov. Adalbert ERLER, *Aegidius Albornoz als Gesetzgeber des Kirchenstaates*, Berlin 1970, s. 22–25. Z české literatury nejnověji ke Karlově korunovaci a k neúčasti Albornoze František KAVKA, 5. 4. 1355. *Korunovace Karla IV. císařem Svaté říše římské*, Praha 2002, s. 95–101. Karel se s legátem patrně osobně setkal až 1. května, tedy až po korunovaci, v Sieně. Nejnověji ke Karlově korunovaci Kateřina KUBÍNOVÁ, *Římská korunovace Karla IV.*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, edd. Lenka Bobková – Mlada Holá, Praha – Litomyšl 2005, s. 47–60.

34) A. ERLER, *Aegidius Albornoz*, s. 28–32.

35) Nejbosáhleji k Albornozovu zákoníku, s edicí jeho italského překladu Paolo COLLIVA, *Il cardinale Albornoz, lo Stato della Chiesa, le „Constitutiones Aegidianae“*, Bologna 1977.

šlechtě možná na některém sněmu v letech 1351–1353, je v daný okamžik platným zákoníkem. Předběžný souhlas šlechty, vyjádřený prostřednictvím přivěšených pečeti, jako by tedy pro Karla pod vlivem nových okolností tvořil skutečný právní základ faktického uznání a obecné platnosti českého zákoníku.

Pro tvrzení, že Karel IV. považoval v dubnu roku 1355 svůj zákoník za vskutku platný zákoník, po mém soudu jednoznačně svědčí listina z 5. dubna 1355. Jejím prostřednictvím Karel IV. inkorporoval k České koruně Horní Falc.³⁶ V této listině se Karel výslovně odvolává na statuta platná v Českém království: „*in statutis regni nostri Boemie sepe dicti sufficienter*“, resp. „*iuxta formam statutorum regni Boemie*“, přičemž se v téže listině píše, že statuta vznikla „*de baronum et procerum nostrorum assensu legitimo provide cautum extiterit*“, což je stejně důležité jako odkaz na samotná „zemská statuta“.³⁷ Bedřich Mendl³⁸ a v jeho stopách i Václav Vaněček³⁹ dospěli k závěru, že ona statuta jsou ve skutečnosti *Maiestas Carolina*, panovníkem traktovaná jako platná právní norma.⁴⁰ Naopak Jiří Kejř se snažil tento výklad zpochybnit poukazem na skutečnost, že pojem *statuta*, užitý v této listině, mohl mít velmi obecný charakter, bez jakéhokoli vztahu k psanému právu. Na podporu svého tvrzení uvedl, že Karlův zákoník začal být označován jako *statuta* až teprve v rukopisech 15. a 16. století, kdežto nejstarší latinské rukopisy pojem *statuta regni* neznají.⁴¹ V tom má Jiří Kejř jistě pravdu, na druhé straně však nedoceníl skutečnost, že v německém znění Karlovy listiny z 5. dubna se jednoznačně mluví o „*rechtbuche zu Behem*“, tedy o právní knize, zhotovené se souhlasem českého panstva, „*das mit unsirer edlen herren willen gemacht ist*“.⁴² Tomu ani neodporuje skutečnost, že ve druhém případě je jako ekvivalent latinského znění „*iuxta formam statutorum regni Boemie*“ užit obecnější termín „*nach lute der geseccze des kungrichs zu Beheim*“.⁴³ Oproti Kejřovi tedy považuji za téměř jisté, že se Karel IV. opravdu odvolává na právní knihu, tedy na psaný zákoník, a nikoli na obecné právní zvyklosti, a že tedy tuto „*rechtbuche*“, tzn. *Maiestas Carolina*, v danou chvíli král považoval za platný zákoník. To, že byl Karel IV. v daný okamžik možná až příliš oslněn leskem své římské korunovace a že podvědomě mohl uvažovat i v intencích předběžného souhlasu se zákoníkem, tak jak ho získal a interpretoval po sněmu v Montefiascone u Viterba pro území papežského státu kardinál Albornož, je věc jiná a vypovídá spíše o proměně Karlových představ o svrchované zákonodárné moci Bohem posvěceného a vyvoleného krále.

36) Výstižně k této listině a k jejímu vztahu k připravované *Zlaté bule* Lenka BOBKOVÁ, *Die Goldene Bulle und die Rechtsverfügungen Karls IV. für das Königreich Böhmen in den Jahren 1346–1356*, in: *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, s. 724–726.

37) RBM VI/1, ed. Bedřich MENDEL, s. 3–4, č. 2. Mendl jinak na s. 7–8, č. 3 vydal pouze výtah z Karlovy německé listiny. Nejnověji byla Karlova listina v úplnosti v latinském i německém znění vydána v *Dokumente zur Geschichte des deutschen Reiches und seiner Verfassung 1354–1356*, ed. Wolfgang D. FRITZ, Weimar 1978–1992 (= MGH Constitutiones et acta publica imperatorum et regum XI), s. 208–218, č. 390, zde s. 212.

38) RBM VI/1, s. 3, č. 2, pozn. 5.

39) V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, s. 114, 123. Nejnověji tak soudí i L. BOBKOVÁ, *Die Goldene Bulle und die Rechtsverfügungen Karls IV.*, s. 727.

40) Tak i František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Díl 1. Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika (1355–1364)*, Praha 1993, s. 16.

41) J. KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, s. 155.

42) RBM VI/1, s. 3, č. 2; MGH Constitutiones XI, s. 212.

43) MGH Constitutiones XI, s. 213.

Z onoho užití pojmu právní kniha, „*rechtbuche*“, s odkazem na její vytvoření se souhlasem domácí šlechty, pak ale jednoznačně plyne, že první redakce zákoníku musela být zhotovena ještě před Karlovou římskou korunovační jízdou, a že tedy Hergemöllerova datace jejího vyhotovení do září roku 1355 je neudržitelná. Ve skutečnosti musela být dokončena a patrně i předložena reprezentantům domácí šlechty, kteří k ní přivěsili své pečeti, již před započítím římského tažení. Možná ještě na cestě, popřípadě záhy po návratu do Čech, pak začala Karlova kancelář pracovat na nové redakci zákoníku, k jehož původnímu znění byla připojena ustanovení týkající se státního náboženství, královské obrany pravé víry a odsouzení veškeré hereze, právního postavení vdov a sirotek, a možná teprve tehdy byla zformulována i obecná, vůči šlechtě tvrdá předmluva. (Ta ale hypoteticky mohla být, tak jak předpokládal Hergemöller, již součástí první redakce, zpečetěné panovníkem a šlechtou, a Karel IV. ji ponechal na nelogickém místě, tedy až za články týkajícími se čistoty víry a potlačování hereze, z toho důvodu, že již tvořila kompaktní a nedílnou část předběžně přijatého zákoníku.) A přestože změny nové redakce vůči původnímu znění zákoníku nebyly nijak zásadní, zvedla se mezi domácí šlechtou vůči zákoníku jako takovému pro Karla neočekávaná, až překvapivá nevole. Ačkoli v jisté fázi, během italského tažení, považoval zákoník za platný, musel na nastalou situaci reagovat se vším diplomatickým umem. O vlastní vůli se stejně jako o dva roky později kardinál Albornož český zákoník vyhlásit neodvážil. Zdali o tomto postupu kdy vůbec uvažoval, nevíme. Představa o ritualizovaném přijetí zákoníku prostřednictvím kolektivní, sankcemi a vzájemnými sliby ošetřené přísahy, o níž Karel mluví v listině ze 6. října, totiž mohla být použita jako nutný konstitutivní akt ve chvíli, kdy již bylo jasné, že zákoník česká šlechta odmítne. Karel IV. se tak musel uchýlit k úskoku prostřednictvím nepřiliš věrohodného, avšak zároveň jen obtížně napadnutelného a de facto zcela neutrálního prohlášení o shoření jediného existujícího, šlechtou i panovníkem dříve zpečetěného kodexu.

V symbolické rovině však nemínil šlechtě plně ustoupit, a proto přišel právě s argumentací, jejíž podstatou byl výklad o nedokonaném veřejném vyhlášení platnosti zákoníku a o nesložení potřebných slibů a přísah, bez nichž zákoník nikdy nebyl a ani nemohl být závazným právním textem. Právě z tohoto důvodu proto považují za zcela nepatřičné v literatuře bez výjimky do omrzení opakované tvrzení, že Karel IV. v roce 1355, resp. listinou ze 6. října 1355, zákoník „odvolal“. ⁴⁴ Doposud byl veden pouze spor o to, zda k onomu „odvolání“ došlo na zemském sněmu či nikoli. Naposledy tuto otázku zkoumal Jaroslav Mezník, jenž dal přednost tvrzení, že k „odvolání“ nedošlo na zemském sněmu a že ho Karel a jeho bratr, moravský markrabě Jan Jindřich, v daném okamžiku jediný Karlův potenciální dědic, „odvolali“ pouze listinami ze 6. října. Prostřednictvím svědečných řad, připojených k oběma listinám, ⁴⁵ pak Mezník dospěl k závěru, že obě listiny byly určeny výhradně českým pánům, českému duchovenstvu a slezským knížatům. Ve své výkladové linii spolu s tím tvrdil, že k tomu, aby Karel IV. odvolal *Maiestas Carolina*, nebylo vůbec třeba zasedání

44) Opakovaně F. KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Díl 1.*, s. 39–41.

45) Listina Jana Jindřicha, zcela identická s listinou Karla IV., je vydána v CDM VIII, s. 261–262, č. 320.

sněmu či sněmovního usnesení.⁴⁶ „Odvolání“ tedy nebylo vyhlášeno slavnostně, a nemělo tudíž žádnou symbolickou či přímo ritualizovanou podobu. Ve všech svých úvahách byl Mezník po mém soudu velmi blízko pravdy. V jeho stopách je však třeba jít ještě dál. Karel IV. listinou ze 6. října 1355 český zákoník neodvolal: nebylo totiž co odvolávat. Právě prostřednictvím této listiny panovník naopak jednoznačně vyložil, že český zákoník nikdy nevstoupil v obecnou platnost, nebyl řádně přijat, jeho platnost nebyla symbolicky podvázána kolektivní přísahou panovníka a reprezentantů Českého království, knížat a pánů, a v žádné podobě nebyl onen zákoník veřejně vyhlášen a proklamován, jako tomu bylo zvykem v případě jiných královských výnosů a nařízení. Do chvíle, než návrh zákoníku shořel, stále záviselo na vůli panovníka i na vůli reprezentantů Českého království, tedy knížat a pánů (postavení panovníka a šlechtické obce je zde zcela rovnocenné), zda budou chtít zákoník stvrdit a opatřit obvyklými sliby a právy. A protože tak nikdy podle výslovného znění listiny ani jeden z nich, ani všichni společně neučinili, postrádal v jednom kodexu sepsaný zákoník jakoukoli platnost jako právní norma. Shořením jediného existujícího kodexu pak do budoucna pominula i tato možnost a napříště, dobovou řečí navzdý („*perpetuo duratura*“), panovník i jeho potomci, stejně jako knížata, pánové a všichni poddaní, nemohli a ani nesměli být vázáni dodržováním shořelých práv a měli se, jako dříve, řídit pouze starobylými právy a zvyklostmi („*antiquis et consuetis iuribus*“). Tyto panovníkem i jeho kanceláří velmi promyšlené úvahy, opírající se o věcné argumenty a odvolávající se na právní zvyklosti a absenci symbolických právních aktů, jednoznačně svědčí o tom, že se Karel IV. velmi úzkostlivě snažil vyhnout výslovnému odvolání zákoníku. Ani pasus, v němž Karel IV. na základě královské moci vyhlašuje, že ani on, ani knížata a pánové království, a ani jeho a jejich dědicové, nejsou provždy vázáni a poutáni dodržováním těchto práv,⁴⁷ nemůžeme chápat jako odvolání zákoníku. I když je zde užito termínu „*solutos esse ac liberos*“, musíme ho chápat v kontextu předešlých vět listiny, kdy se mluví o absenci stvrzení práv přísahami a o absenci zveřejnění a vyhlášení zákoníku. Všechny výše uvedené skutečnosti proto po mém soudu zcela jednoznačně svědčí o tom, že napříště není možné mluvit o odvolání zákoníku, nýbrž pouze o rezignaci českého krále na prosazení psaných právních norem v podobě zemského zákoníku.

Ačkoli Karel IV. během své římské korunovační jízdy považoval návrh svého, byť v danou chvíli ještě nedokončeného zákoníku za normu platnou v Českém království, což výslovně uvedl v listině z 5. dubna 1355, listinou ze 6. října jakoukoli, byť jen dočasnou či omezenou platnost zákoníku výslovně popřel. V intencích jeho uvažování z října roku 1355, tedy poté, co dospěl k přesvědčení, že šlechta není ochotna jím předložený zákoník jako takový akceptovat, a kdy ani on sám nebyl s to prostřednictvím panovnického dekretu vyhlásit jeho platnost, se vehementně chopil teze, že zákoník nikdy nebyl řádným způsobem ani přijat, ani vyhlášen a zveřejněn. A takovýto zákoník nebylo třeba odvolávat, neboť odvolávat či anulovat právní normy bylo a je

46) Jaroslav MEZNÍK, *Odvolání Maiestas Carolina*, in: In memoriam Josefa Macka (1922–1991), edd. Miloslav Polívka – František Šmahel, Praha 1996, s. 53–61.

47) CDM VIII, s. 260, č. 319: „*Ideoque decernimus ac auctoritate regia ex certa scientia declaramus, nos et omnes Principes ac Barones nostros et regni Boemiae ac Coronae antedictos nostrosque insuper et ipsorum heredes et successores perpetuo ad dictorum iurium observantiam non esse ligatos quomodolibet vel astrictos sed potius solutos esse ac liberos ab eisdem.*“

vždy možné pouze v případě, byly-li či jsou-li platnými právními normami, a nikoli pouhými návrhy právních norem, jimž se nikdy nedostalo pro danou společnost akceptovatelného, uznávaného a symbolicky podpořeného přijetí. Ostatně sám Karel a jeho kancelář podali o pár měsíců později výklad způsobu odvolávání privilegií, práv, svobod či soudních výroků ve 13. článku norimberské *Zlaté buly*, nazvaném *De revocatione privilegiorum*.⁴⁸ Pokud srovnáme tento článek, v němž se uplatňují termíny *revocare*, *revocatio*, s listinou ze 6. října 1355, pak je rozdíl mezi oběma přístupy více než jasný a nepřímě opět svědčí o Karlově neodvolání *Maiestas Carolina*.

Zda Karel své prohlášení o neexistenci zákoníku jako platné právní normy v minulosti, přítomnosti i budoucnosti učinil v říjnu na zemském sněmu či během zemského soudu, jenž počátkem října roku 1355 v Praze vskutku zasedal,⁴⁹ je podstatné pouze z hlediska způsobu jeho zveřejnění, jež nemuselo mít pouze podobu listin vydaných pro reprezentanty české šlechtické obce, jak se soudí na základě toho, že se Karlova listina dochovala v rožmberském archivu a v několika exemplářích i v archivu korunním.⁵⁰ Pro tvrzení, že zákoník nemohl být odvolán, neboť nikdy podle Karla IV. nevstoupil v platnost, však není podoba prohlášení o neexistenci zákoníku jako platné právní normy v minulosti, přítomnosti i budoucnosti nijak podstatná. Protože měl být podle císaře, alespoň tedy podle jeho výkladu z října roku 1355, český zákoník přijat a stvrzen reprezentanty Českého království, knížaty a šlechtou, prostřednictvím kolektivních přísah, slibů a z nich vyplývajících sankcí, a protože k tomu nedošlo, nebyl ani zemský sněm, ani zemský soud a ani jednotliví reprezentanti Českého království institucí, před níž by měl být zákoník odvoláván. Pro přítomnost a budoucnost zkrátka neexistoval, a pro minulost byl pouhým návrhem, jenž se podle tvrzení listiny ze 6. října 1355 nikdy nestal platnou, a tedy jakkoli závaznou právní normou.

To, že Karel IV. v dubnu 1355 považoval zákoník za platnou právní normu, dokazuje, že pod vlivem politických okolností rychle měnil své názory a těmto politickým okolnostem přizpůsoboval i výklad platnosti zákoníku. A okolnostem mohl odpovídat i císařův přístup ke způsobu přijetí a zveřejnění zákoníku, z nichž známe pouze interpretaci z října roku 1355, že se zákoník mohl stát platnou právní normou pouze prostřednictvím kolektivní vzájemné přísahy panovníka a reprezentantů Českého království, tedy knížat a pánů. Z této skutečnosti vyplývá, že Karel v daný okamžik rezignoval na absolutní svrchovanost své moci a domácí šlechtu traktoval jako politického reprezentanta státu, jenž se měl řídit psaným právem. Jeho úvahy se však pohybovaly v ryze symbolické rovině a pro českou šlechtu z tohoto prohlášení nic nevyplývalo. Praxe příštích let ukázala, že Karel IV. našel cestu, jak vládnout nejen bez psaného zákoníku, ale zároveň i bez šlechty. Epizoda z roku 1355 pak velmi barvitě svědčí o tom, že k nalezení modu vivendi Karel hledal nejrůznější prostředky a pro prosazení svých představ byl za určitých okolností ochoten vzít na sebe prostřednic-

48) *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*, ed. Wolfgang D. FRITZ, Weimar 1972 (= MGH Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum IX), s. 69.

49) *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae I*, ed. Josef EMLER, Praha 1870, s. 60.

50) Na dochování „odvolacích“ listin Karla IV. a markraběte Jana Jindřicha v rožmberském archivu, resp. v několika exemplářích v korunním archivu, upozornil již V. VANĚČEK, *Karlova zákonodárná činnost v českém státě*, s. 114 a 123, pozn. 80. Dále srov. J. KEJŘ, *Die sogenannte Maiestas Carolina*, s. 169–170.

tím přísah a slibů stejné závazky a povinnosti jako šlechta. V proklamativní rovině tím uznal stavovský charakter své vlády, aniž by však v praxi plně rezignoval na své svrchované postavení Bohem vyvoleného a Bohem posvěceného panovníka. A nutno dodat, že ani šlechta z Karlova prohlášení z října roku 1355 pro sebe nevyvozovala žádná práva a privilegia, čímž pouze potvrdila skutečný charakter královské moci v prvních desetiletích druhé poloviny 14. století.⁵¹

SUMMARY

Maiestas Carolina

Critical Remarks on the Sources, Declaration and “Revocation” of the Legal Code Proposed by Charles IV

This study is dedicated to the disputable issues concerning the origination, declaration and “revocation” of the *Maiestas Carolina*. The author refers to an intentional connection between the legal code proposed by Charles IV and the the Mining Code issued by Wenceslas II, which is evident from the nearly identical reliance on the divine origin of law that is manifested through the words of Dukes and Kings who may, due to divine sanctification, amend the existing laws and issue new ones. The focal part of this study consists of an attempt to expose the intended means of the publication of the code by Charles IV. Based on preserved sources, the author concludes that the King did not intend to declare the code of his own accord. Being aware of the fact that his rule was based on the estates, he only considered a collectively binding oath (taken by the King and representatives of the estates) as a constitutive act for the adoption of the code, whereby this oath would be binding not only for those who had taken it but also for their descendents. This act, which never took place, would have been preceded by the preliminary consent of the representative of the Czech aristocratic community with the code or, to be exact, with its preliminary wording; such an act would not be considered unusual since at the same time as Charles IV, Cardinal Aegidius Albornoz used it for the declaration of the code of civil law for the papal state. The fact that Charles IV considered the code to be valid in April 1355 testifies that he attached crucial importance to the preliminary consent. Moreover, the so far underestimated German version of the King’s act from 5 April 1355, whereby the Emperor incorporated the Upper Palatinate into the Czech crown, unambiguously supports this statement.

In conclusion, the author demonstrates that the hypothesis about the “revocation” of the code by Charles IV, which is reiterated in literature, contradicts the preserved sources. When the domestic aristocracy begun to oppose the code after the return of Charles IV to Bohemia, the King offered a purely pragmatic explanation, i.e. the finished code that existed in one copy had never entered into force since it had not been duly adopted and declared. However, by no means did he revoke or annul it because an annulment would have had to comply with the same binding symbolic legal acts as adoption and declaration of the code. By declaring that the code had not entered into force Charles IV temporarily resigned on the complete sovereignty of his ruling power and defined the domestic aristocracy as being equal representatives of the state; this was, however, only a deed of the moment that had no profound effect on the relation between the new Emperor and the domestic aristocratic community.

51) Tato studie vznikla v rámci řešení grantu GAAV IAA800090901: „Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století“.